

1926 BAKÜ TÜRKOLOJİ KURULTAYI

PROF. DR. VAHİT TÜRK*

Türkler ve Türklük Bilimi

Siyasi ve kültürel sonuçları bakımından binlerce yıllık, Türk tarihinin çok önemli toplantılarından biri, 26 Şubat-6 Mart tarihleri arasında yapılan Bakü Türkoloji Kurultayıdır.

Bilindiği üzere Türkler; insanlığa, özgün medeniyet bağışlamış milletlerden biridir. Bir milletin kendine has bir medeniyet oluşturması, elbette çok uzun süreli bir birikimin sonucudur, ancak hiçbir medeniyetin de tek kaynaklı oluşması mümkün değildir. Yani medeniyetlerin bir oluşturucu etnik gücü vardır. Ancak medeniyetin gücü ve renkleri diğer kültür ve medeniyetlerden aldıklarıyla ve onları hazmetme yetenekleriyle ilgilidir. Türklere bu açıdan bakıldığında karşımıza çıkan manzara şudur: Henüz bilinmeyen devirlerde çağının en hızlı ulaşım aracı olan ata binen ve yine çok eski zamanlarda demirden silah üreten bir kavim. Bu iki temel üstünlük aracı, Türk'ün yaşadığı konar-göçer hayat tarzıyla birleştiğinde insan havsalasını zorlayan tarihî macera ortaya çıkmıştır. Bu tarihi maceranın coğrafyasını, bir başka deyişle Türk'ün sosyo-kültürel alanını, Türk medeniyetinin yayılma alanlarını çok temel hatlarıyla şöyle gösterebiliriz: Türkler, bilinen ilk zamanlarından bugüne Çin ile komşu ve sürekli bir mücadele halindedirler. İnsanlığın önemli medeniyetlerinden biri olan Çin ile bu uzun süreli komşuluğun sonucunda elbette ki kültürel alış

* İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim üyesi.

Tarihteki insan hareketliliğini anlamak istediğimizde karşımıza iki temel hareket yönü çıkar. Bunlardan birincisi; kuzeyden güneye yani bozkırdan tarım kuşağına yönelik hareket, diğeri ise doğudan batıya doğru harekettir.

veriş ve karşılıklı etkileşme olmuş, bu iki köklü kavim yalnızca savaşmamış, pek çok zaman da barış içerisinde ve ticaret yaparak, Bilge Kağan'ın dediği gibi "kervan göndererek" de yaşamışlardır. Türklerin; güneylerinde ve doğularında yerleşmiş olarak yaşayan Çin milletiyle ilişkileri, tam olarak bilinmeyen zamanlardan günümüze şöyle ya da böyle kesintisiz olarak devam ettiği gibi, bu iki milletten biri tamamen yok olmadığı sürece de devam edecektir.

Türklerin benzer biçimde ilişkide olduğu halklardan biri de Farslardır. Bu ilişki, hem çok derindir, hem de Çinlilere göre karşılıklı etkileşme çok daha fazladır. Bunun sebebi ise ilişkinin komşuluğu geçmesi ve iç içe yaşamaktan kaynaklanması, din ortaklığı ve Fars coğrafyasının çok uzun süre Türk hâkimiyetinde bulunmasıdır.

Nitekim Selçuklu ile başlayan Türk hâkimiyeti yaklaşık 1000 yıl sürmüştür, bugün de aynı coğrafyada Türklerle Farslar iç içe ve komşu olarak yaşamaya devam etmektedirler.

Hint yarımadasında büyüyen Akhun, Gazneli ve Babürlü düşünüldüğünde Hint medeniyetiyle Türk medeniyeti ilişkisi elbette açık bir gerçek olarak görülecektir.

Tarihteki insan hareketliliğini anlamak istediğimizde karşımıza iki temel hareket yönü çıkar. Bunlardan birincisi; kuzeyden güneye yani bozkırdan tarım kuşağına yönelik hareket, diğeri ise doğudan batıya doğru harekettir. Türk tarihini bu iki doğrultuda inceleyebiliriz.

Yukarıda anlatılardan Çin ve Hint komşuluğu kuzeyden güneye, Fars komşuluğu ise kuzeyden güneye ve daha sonra da batıya yönelmenin sonucunda oluşmuşlardır. Kuzey-güney ve batı yöneliminin diğer sonuçları; Arap komşuluğu ve iç içeliği, Kuzey Afrika kavimleri ile komşuluk ve birlikte yaşama, ayrıca Anadolu üzerinden Balkan halklarıyla komşuluk ve pek çoğuyla yaklaşık 500 yıl birlikte yaşamadır. Doğudan batıya hareketin sonuçları ise ağırlıklı olarak Slav halklarıyla komşuluk ve iç içeliktir, ayrıca Batı Hun Devleti'nin hemen bütün orta ve güney Avrupa halklarıyla teması söz konusudur.

Yazıya böyle bir giriş yapılmasının sebebi; Türk milletinin tarihteki yerini çok kalın çizgilerle belirlemek ve Türk medeniyetinin, sınırlarını gösterme çabasıdır. Çünkü bütün bunlar Türkoloji'nin yani Türklük Bilimi'nin sınırları içerisinde değerlendirilebilecek alanlardır. Tarihin ilk büyük Türklük Bilimi Kurultayı da burada

değınilen konuları tartışmanın yanında zamanın getirdiği birtakım sorunlara çözümlerinin ve Türk dünyasındaki hâkim siyasetlerin arzularının gerçekleştirilme alanı olmuştur.

Batı, Doğu ve Türklük Bilim

Batının aydınlanma dönemi ne yazık ki doğu için bir gerileme, içine kapanma, kendini yenileyememe, dünyadaki gelişmeleri izleyememe, eğitim sistemini çağın gereklerine uygunlaştıramama, geçmişi olduğundan fazla yüceltip tarihin gölgesinde ezilme, geçmiş başarılarla sığınma zamanlarıdır. Ve ne yazık ki İslam medeniyeti, daha doğrusu İslam medeniyetinin taşıyıcısı ve temsilcisi olan Türkler, Hristiyan medeniyetine mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetin pek çok sebebi sayılabilir, ancak elbette

ki dinle bir ilgisi yoktur, çünkü 9, 10. yüzyıllardaki medeni gelişmenin merkezi; İslam dünyası, bu gelişmeyi sağlayanlar da Türk, Arap, Fars yani değişik Müslüman milletlere mensup aydınlardır.

Batıdaki ilmi gelişme, batılıların lehine, ancak genel olarak insanlığın aleyhine yüzyıllarca kullanıldı. Batılılar dünyanın çok büyük bir kısmını sömürge hâline getirdiler ve kendilerine karşı direnenlerin büyük çoğunluğunu yok ettiler, kalanları da dönüştürerek bağımlı ve zararsız hâle getirdiler. Bu yüzden bugünkü Batı medeniyetinin başarılarından(!) biri de Amerika kıtası ile Avustralya yerlilerinin büyük oranda yok edilmesi, Afrikalıların köleleştirilmesi, kalanların da tam anlamıyla etkisizleştirilmesidir. Batının sömürge siyasetinin bir cephesi de birtakım sosyal bilgi alanlarının bir bilim disiplinine dönüşmesi olmuştur. Bu elbette üzerinde uzun uzun durulması gereken, ancak konumuzun dışında bir durumdur.

Geçmişte Türk veya başka milletlere mensup aydınların Türk medeniyeti, dili ve tarihiyle ilgili birtakım çalışmaları vardır, ancak bir bilim disiplini olarak Türkoloji, ilk ürünlerini 18. yüzyılda Batı'da vermiştir. Batıdaki Türkoloji yani Türklük Bilimi çalışmaları, Türklerin ilgisini ancak 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında çekebilmiştir ki bu zaman dilimi bütün dünya Türklüğü için son derece sıkıntılı ve sancılı bir dönemdir. Türklerin en büyük devleti olan Osmanlı, dağılma sürecine girmiş, kuzey Türklüğü bütünüyle Rus hâkimiyetinde, doğu ise Çin ve Rus işgalleriyle boğuşur konumdadır. Bu sıkıntılı dönem; bütün Türklük coğrafyasında bir uyanışın ve aydınlanmanın da başlangıcıdır.

Bir bilim disiplini olarak Türkoloji, ilk ürünlerini 18. yüzyılda Batı'da vermiştir. Batıdaki Türkoloji yani Türklük Bilimi çalışmaları, Türklerin ilgisini ancak 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında çekebilmiştir.

Aydınlanma, Türklük Bilimi ve Siyaset

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'daki eğitim faaliyeti, 20. yüzyılın başlarında Gaspıralı İsmail Bey'in eğitim faaliyetleri ve hem bu iki kaynakla bağlantılı hem de Rus okullarında ya da mahallî mekteplerde yetişen ciddi bir aydın kitle, devletlerinden bağımsız olarak, Türk ve İslam dünyasının problemlerini dert edininip çözüm yolları aramaya başlamışlardır. Bu aydınlar aracılığıyla Türk ülkeleri arasında, bugünden bakıldığında, hayrete şayan bir ilişki olduğu görülür. Kazak Mağcan Cumabay, Balkan bozgunu dolayısıyla Batı Türklüğü'ne hitaben Uzaktaki Kardeşime başlıklı, deyim yerindeyse, bir ağıt yazar, Orenburg'da çıkan Kazak gazetesinin Osmanlı aydınları arasında aboneleri vardır, Özbek Çolpan İstanbul ile ilişkilidir, Kırım'da çıkan Tercüman gazetesinin bütün Türk ülkelerinde okuyucuları vardır vb.

1905 yılında Çarlık Rusyası'nda olan ihtilal sonucunda Rusya içerisindeki bütün halklarda bir rahatlama olmuş ve bu arada Türkler de kendi dillerinde eğitim ve yayın yapmaya başlamışlardır. Pek çok aydın için oldukça sıkıntılı zamanlar, hapisler ve sürgünler yaşansa da artık Rusya bir dönülmez yola girmiş ve insanlar geçmişe göre kendilerini daha rahat ifade edebilir duruma gelmişlerdir. Türkoloji çalışmalarının ortaya koyduğu veriler, özellikle Orhun Yazıtları'nın bulunması ve okunması Türk aydınında bir heyecan ve kendine güven duygusu uyandırmış ve Batı karşısındaki eziklik duygusundan bir nebze de olsa çıkılmasına yardımcı olmuştur.

Hemen hemen bütün filoloji çalışmalarının ve hatta sosyal bilimlerin her alanının olduğu gibi Türklük Bilimi'nin de bir bilim yönü, bir kültür yönü, bir de siyaset yönü vardır. İnsanlık tarihinin ve medeniyetinin çok önemli öğelerinden biri olan Türk milletini konu alan bilim dalının siyasi yönü, elbette konuyla ilgili çalışma yapılan hemen her ülkede göz önünde tutulmuş ve araştırmaların sonuçları Türklere yönelik siyasette kullanılmıştır, hatta zaman zaman siyaset bu çalışmaları amaçları doğrultusunda yönlendirmiştir. Bilhassa Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nde bu çok açık yapılmıştır. Önemli pek çok Türkologun yolunun bir dönemde kiliseden geçmiş olması bir tesadüf değil, ayrıca içlerinde İslam eğitimi alanların bile bulunması özel planlamaların sonucu olmalıdır.

1917'de Komünist İhtilal olup da Sovyetler Birliği kurulunca Rusya içerisindeki pek çok halk yeni idarenin yanında yer almış ve ihtilalin başarısı için çalışmıştır. Sovyetler Birliği içerisinde Ruslardan sonra en kalabalık unsur Türkler idi, bunlar da, bilhassa İdil-Ural Türkleri, ihtilalı büyük bir coşkuyla karşıladı ve desteklediler, ancak; "Her halk kendi kaderini tayin hakkına sahip olacaktır" vaadi, çok geçmeden unutuldu ve hür dünya ile aralarına "demir perde" çekildi. Demir perde çekilmeden kısa bir süre önce Sovyet Türkolojisi, Sovyet siyasetinin arzuları

doğrultusunda sonuçlar elde etmek için birtakım faaliyetler gerçekleştirdi. Bu faaliyetlerin en önemlisi de hiç şüphesiz 1926'da Bakü'de toplanan Türkoloji Kurultayı'dır.

Kurultay, Bildiriler ve Tartışmalar

26 Şubat ile 6 Mart günleri arasında yapılan Kurultay'a Sovyetler Birliği'nde yaşayan hemen bütün Türk halklarından temsilcilerin yanında Rus ve bazı Avrupalı Türkologlar da katılmıştır. Bu Kurultay'ın delege listesinde isimlerinin karşısında Ankara ve İstanbul yazan dört kişi; Fuat Köprülü, Hüseyinzade Ali Bey ve Macar Mesaroş Yula ve Avusturyalı P. Vittek'tir.

Sonraki satırlarda daha etraflı açıklanacağı üzere kurultayda ortak alfabe, ortak imla, ortak terimler ve ortak dil oluşturma ile ilgili bildiriler sunulmuş ve tartışmalar yapılmıştır. Kurultay delegelerinin büyük bir kısmı kısa bir süre sonra hapse atılmış ve bazıları da öldürülmüştür. 1950'li yıllarda görülen nispi rahatlamayla cezalandırılanların akıbetleri aydınlatılabilmemiş ve yok edilen bu insanlar, eserleriyle tekrar ülkelerine dönmüşlerdir. Bu büyük Kurultay'dan sonra da Türklük Bilimi ile ilgili pek çok toplantı yapıldı, ancak hiç birinin sonuçları bu Kurultay gibi etkili, ibret verici ve acı olmadı.

Kurultay'a 131 kişi katılmış, 17 oturum düzenlenmiş; tarih, dil, edebiyat, yazım, alfabe, etnografya ve medeniyet ile ilgili 38 bildiri sunulmuş ve uzun uzun tartışmalar yapılmıştır.

İlk oturum; organizasyon komitesinde bulunan ve delege listelerinde "az, Türk" olarak kaydedilen Samet G. Agamaloğlu tarafından bir konuşmayla açılmıştır. Agamaloğlu'nun konuşması siyaset ağırlıklıdır ve genellikle de Moskova'yı hoş tutmaya, Çarlık Rusyası'nı yermeye ve yeni sistem sayesinde Azerbaycan'ın tarihte ilk defa olmak üzere kendi kaderini tayin edeceğini ifade ederek merkezi ürkütmemeye yönelik olduğu görülüyor. Agamaloğlu ayrıca Lenin'i ve Ekim Devrimi'ni de sitayişle anma gereği duyuyor.

Kurultay'da dikkat çeken hususlardan biri Rus ya da Türk asıllı, hemen bütün delegelerin Türklere söz ederken, bugünün aksine, aynı tabirleri kullanmalarıdır. Bugünün Rus ve Batı Türkolojisi, Türk kelimesini Türkiye'de yaşayanlar için

Bakü Kurultayı'nın ilk oturumundan sonuna kadar Türk, Türk-Tatar Turan gibi tabirler sürekli bütün Türkleri karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Eğer özel olarak Türkiye'de yaşayanlar kastedilecekse Osmanlı ya da Anadolu Türkü tabirleri tercih edilmiştir.

Pavloviç, konuşmasının bir yerinde de SSCB'de 30 milyon Türk ahaliden söz etmektedir ki, 1926'da Türkiye nüfusu bu sayının yarısı civarındadır.

kullanmakta, diğer Türk toplulukları için ise boy adlarını millet adı seviyesinde kullanmaktadırlar. Bu durum, Çarlık Rusyası zamanından başlayan bölüp parçalama siyasetinin Sovyet döneminde de devam ettirilmesinin sonucudur. Bakü Kurultayı'nın ilk oturumundan sonuna kadar Türk, Türk-Tatar Turan gibi tabirler sürekli bütün Türkleri karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Eğer özel olarak Türkiye'de yaşayanlar kastedilecekse Osmanlı ya da Anadolu Türkü tabirleri tercih edilmiştir. Agamalıoğlu'nun konuşmasında birkaç kere Türk-Tatar tabiri, kullanılmış, bir kere de Türk dünyası karşılığı olmak üzere Türk-Tatar dünyası

tabiri tercih dılmıştır. İlk oturumda Özbekistan temsilcilerinden Abdalcabbarov'un teklifiyle aşağıdaki isimlerden başkanlık heyeti oluşturulmuştur:

Agamalıoğlu, Ahundov Ruhulla (Azerbaycan), Barthold (Bilimler Akademisi-Rus), Baytursun (Kazakistan), Barahov (Yakut Cumhuriyeti), Borozdin (Şarkiyat Derneği-Rus), Habib Cebiyev (Azerbaycan), İbrahimov Galimcan (Tataristan), İdelguzin (Başkurdistan), Köprülüzade (Türkiye), Korkmazov (Dağıstan), İ. Nagovitsin (Bilimler Akademisi-Rus), Pavloviç (Şarkiyat Derneği-Rus), Samoyloviç (Rus), Tınıstanov (Kırgızistan), Çobanzade (Kırım), Berdiyev (Türkmenistan), Akçoraklı (Kırım), Umar Aliyev (Kuzey Kafkasya), Mentzel (Batılı bilginler adına)

Başkanlık heyetinin seçimi tamamlandıktan sonra Kurultay'ı tebrik için ilk söz SSCB Merkezi İcra Komitesi Müdürü Musabeyov'a verilmiş ve o da siyasi içerikli bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında sık sık Türk-Tatar halkları tabirini kullanan Musabeyov, beklentilerini şöyle özetliyor: "... Birincisi Sovyet sınırları dışında olan ilmî-kültürel alemle karakteristik, sık ve dolaysız ilişkiler; ikincisi, yerli Yurt Bilgisi Cemiyeti'ne onun ilmi çalışma akışına yönlendirilmesi konusunda yardım yapılması; üçüncüsü Türk- Tatar halklarının sosyal-siyasi hayatlarının ve onların devrim tarihlerinin çok dikkatlice araştırılması. ... Birinci Türkoloji Kurultayı, Sovyet hâkimiyetine yakın şarkın en önemli kültürel problemlerinin çözümünde yardım etmeli, Türk-Tatar halklarının en önemli problemlerini çözüme kavuşturmalıdır."¹

Protokol konuşmalarından ikincisini SSCB MİK Bilim Birliği Başkanı Y. Pavloviç yapar. Pavloviç'in konuşması, adeta Kurultay'ın hedefini tayin konuşmasıdır ve o şunları söyler: "Türkoloji Kurultayı, sadece aydınların değil, aşağıdan yukarıya geniş halk kitlelerinin de dikkatini, Türk-Tatar halk kitlelerinin şimdiye kadar yalnız Avrupa halklarının nasibi olan medeniyet ve iletişime katılmalarına engel olan yetersiz alfabe, imla, terminoloji vb. konulara

yönelmelidir... Bu kurultay, Sovyet hükûmetinin millî politikasının aşamalarından sadece biridir..."² Pavloviç, konuşmasının bir yerinde de SSCB'de 30 milyon Türk ahaliden söz etmektedir ki, 1926'da Türkiye nüfusu bu sayının yarısı civarındadır. Aynı artış hızı düşünülüğünde eski Sovyet coğrafyasında bugün en az 150 milyon civarında bir Türk nüfustan söz edebiliriz.

Kurultay'da pek çok konu tartışılmış, ancak Pavloviç'in üzerinde önemle durduğu alfabe ve terim konuları, asıl mesele olmuştur. Kazak A. Baytursun, diğer konuları; "At üzerinde konuşulup geçildi" diye vasıflandırmaktadır.

Protokol konuşmalarının üçüncüsünü Kafkasya Ötesi Hükûmeti (Mâverâ-yı Kafkas) adına Y. Hüseyinov yapmıştır. Bu konuşmada da nüfus ve coğrafya ile ilgili değerlendirme yanında Türk kelimesine siyasetin bakışının ortaya konması dikkat çeker. O, şunları söylüyor: "Yoldaşlar, büyük Sovyetler Birliği'mizde nüfus açısından diğer halklara nispetle Türk halkları ilk sıralarda bulunuyorlar... Onlar Altay dağlarından büyük Volga'dan, Türkistan'ın تنها çöllerinden, Kafkasya'nın karlı zirvelerinden başlayan ve güzel Kırım ile sona eren geniş bir araziye kaplamaktalar... Daha yakın geçmişimizde... bu halklar Çarlık'ın zulüm ve esareti altında inlemekteydiler..."³ Daha sonra Hüseyinov, Çarlık siyasetinin Rus olmayanları Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak amacıyla olduğunu, Türk kelimesini söylemeyi yasakladığını ve bu kelimeyi adeta yasadışı ilan ettiğini belirtmektedir. Hüseyinov da konuşmasının sonunda alfabe konusunu ele almış ve Latin alfabesinin kabul edilmesi yönünde adeta direktifler vermiştir.

27 Şubat 1926'da toplanan ikinci oturumun ilk konuşması, Türk tarih araştırmalarının büyük isimlerinden biri olan Barthold tarafından yapılmıştır. Barthold konuşmasında genel olarak Türk tarihinden, tarih kaynaklarından ve bunların dillerinden, Türklerin İslam ile ilişkilerinden ve bu dini kabul edişlerinden bahsetmiştir. Oturumun ikinci konuşması, Tatar Kültüründe Yeni Buluşlar başlığıyla Rus Borozdin tarafından yapılmıştır. Yukarıda Türk-Tatar tabirinin Türk'ü karşıladığı belirtilmişti, buradaki Tatar sözü de aynı şekilde Türk karşılığında kullanılmıştır. Üçüncü konuşma Tataristanlı bilgin Gubaydullin'e aittir ve bildiri başlığı, Türk-Tatar Halklarından Edebiyat Tarihinin Gelişmesi'dir. Gubaydullin bildirisinde; konuyla ilgili olarak İbrahim Halfin, Azerbaycanlı Bakıhanov, Tataristanlı Ş. Mercani, Tataristanlı Kayyum Nasırı, İsmail Gaspıralı, Ayneddin Ahmerov, Başkurt Münir Gadi, Rıza Fahreddin, Kazım Beg, A. Battal Taymas, Zeki Velidi, N. Asım, Molla Hadi Atlasi, Murad Mekkinski, Reşid İsmayilov gibi bilgin ve yazarları anmış ve çalışmalarından bahsetmiştir. Bu bildirisinin dikkat çeken yönü, Türk dünyasının neresinde olursa olsun, yapılan çalışmaların takip edilmiş olmasıdır ki devrin şartları dikkate alındığında dikkate şayan bir durumdur.

Türk Kavimlerinin Etnografik İncelenmesinin Günümüzdeki Durumu ve Başlıca Görevleri başlıklı bildiri Rus bilgin Rudenko tarafından sunulmuştur. Rudenko Rus bilim dünyasının kime Türk deneceğine dair görüşünü şöyle açıklar: “Türkçenin farklı lehçelerinde konuşan halk topluluklarının Türk diye isimlendirilmesi kabul görmüştür. Biz, farklı etnik grupların birliği olarak, Türk Dünyasından sadece linguistik açıdan söz edebiliriz.”⁴

Kurultay’da Türkiye’yi temsil eden Macar bilgin Mesaroş Yula, Anadolu ve Balkan Türkleri Etnoloji Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve En Yakın Görevleri başlıklı bir bildiri sunar. Bu oturumda Kafkas Türklerinin Etnografik İncelemelerinin En Yakın Görevleri başlıklı bir bildiri Çurşin tarafından, son olarak da Türk Halklarının Tasviri Sanatı Hakkında başlıklı bildiri Prof. Dr. Miller tarafından sunulmuştur.

27 Şubat’ taki oturumların sonuncusunda ilk konuşma Oyrot halkının temsilcisi olarak Kurultay’a katılan Sabaşkin tarafından yapılıyor ve bu bilgin konuşmasına; bu kurultaya katılan yoldaşların çoğunluğu kendi milletlerini tanımıyor, diyerek başlıyor. Sabaşkin; Oyrotların Moğol mu, Türk mü olduğunun soruyor ve cevabı da bizler Türk boylarına mensup halklarız.” diyerek kendisi veriyor. Bu oturumun ikinci konuşmasını Rus Türkolog Yakovlev yapıyor. Bu bilgin, bugünkü Rus Türkolojisinin kabullerinin tam aksine Türk lehçelerinin birbirlerinden çok az farklarla ayrıldıklarını belirtiyor. Bu oturumda Dağıstanlı Ayupov, Kırmımlı Odabaş, Türkmenistanlı Berdiyev, Tataristanlı Gubaydullin, Çuvaş temsilcisi Petrov birer konuşma yapıyorlar ve Rus bilgin Rudenko da kendisine yöneltilen sorulara cevap veriyor.

Petrov’un kendini tanıtırken kullandığı; “Ben Çuvaş Cumhuriyeti’nin geniş Türk dünyasının en uç kuzey-batı bölgesinin temsilcisiyim. Yanılmıyorsam buradaki temsilcilerden çok az kısmı Çuvaşların kimliğini biliyor.”⁵ cümleleri, bir kimlik mücadelesinin tezahürü olarak algılanmalıdır. Bu oturumda bir etnoloji komisyonu kurulması öneriliyor ve komisyonu toplama yetkisi de Prof. Rudenko’ya veriliyor. Oturumun son konuşması, Türklük Bilimi’nin büyük bilginlerinden Kırmımlı Bekir Sıtkı Çobanzade tarafından yapılmıştır. Türk Lehçelerinin Yakın Akrabalığı başlıklı bildiri, bugün bile tazeliğini koruyan ve henüz aşılamamış yön gösterici bir araştırmanın ürünüdür.

Dördüncü oturumdaki bildirimler, dil akrabalıkları ve Türkçenin akrabası olduğu düşünülen dillerle ilgilidir. İlk bildiri, Altay Dillerindeki Akrabalığın Tarihi ve Çağdaş Durumu başlığıyla, hâlen konunun en büyük uzmanı olarak kabul edilen N. Poppe’ye aittir. Oturumun ikinci bildirisi, Türk Dillerinin Yafetik dillerle İlişkisi Hakkında başlığını taşımaktadır ve Rus bilgin A. Genko tarafından sunulmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere günümüz dilciliğine de büyük katkıları olacak

bu iki bildiriyle ilgili ciddi tartışmalar yapılmış ve farklı kişilerce devrin bilim düzeyini gösteren değerlendirmeler olmuştur. Bu oturumda ayrıca Ali Şir Nevâî'nin doğumunun 500. yılıyla ilgili bir toplantı düzenlenmesi karar altına alınmış ve bunun için bir komisyon kurulmuştur.

Beşinci oturumda bütün Türkoloji tarihinin üç büyük bilgini diyebileceğimiz Samoyloviç, Malov ve Aşmarin ile bildirisi Ermeniler tarafından hâlâ tartışılan ve kendisi de Ermeni olan Açaryan birer bildiri sunmuştur.

Samoyloviç; Türk Dillerinin Araştırılmasının Günümüzdeki Durumu ve En Yakın Görevleri başlıklı bildirisinde lehçelerle ilgili bilgi birikiminden, çalışmalardan ve alan araştırmalarından bahsetmiş, tek tek bütün lehçelerin araştırılma durumlarını değerlendirmiştir. Bildiri, o gün için son derece değerli bilgiler içermektedir. Malov da Eski Türk Dillerinin Öğrenilmesi başlıklı bildiriyle Samoyloviç'in yaşayan lehçelerle ilgili yaptıklarını tarihi lehçelerle ilgili yapmıştır. Aşmarin'in bildirisi Türkolojinin Tarihi ve Günümüzdeki Durumu Hakkında Bazı Bilgiler başlığını taşımaktadır. Bu bilginin şu cümleleri kendi zamanı için yön gösterici niteliktedir: "Şu anda Türkolojinin kahramanlık dönemini, fikrimce bitmiş sayabiliriz ve ayrı ayrı diyalektlerin dikkatle öğrenilmeye başlanmasının tam zamanıdır. Bunun için taşrada ayrı ayrı yerli diyalektleri, bu halkın hayatı ve varlığının tüm özellikleriyle birlikte öğrenmeye adanmış çalışan araştırmacılar gereklidir."⁶

Türkçe ile Ermenicenin karşılıklı etkileşmesi üzerinde duran Ermeni dilci Açaryan, iki dilin birbirini etkilemesi noktasında Türkçenin bariz üstünlüğünden bahsediyor ve Ermenicedeki Türkçe kelimelerin sayısını 4000 olarak tespit ettiğini söylüyor. Açaryan, Türkçenin Ermenice üzerindeki etkisinin çok fazla olmasının göstergesi olarak Türkçe sayılar, zarflar ve bağlaçların bile Ermeniceye geçtiğini, hatta bütünüyle Türkçe kelimelerden oluşan cümleler kurulduğunu belirtiyor. Açaryan, Ermenicenin Türkçeye verdiği kelime sayısını da 200 olarak belirtmiştir.

Altıncı oturumdan on dördüncü oturuma kadar imla, terminoloji ve ağırlıklı olarak alfabe konuları tartışılmıştır. Altıncı oturumun ilk konuşmacısı Rus Türkolog Şçerba'dır. Bu bilginin konuşmasında ağırlıklı olarak dildeki sesler ve bu seslerin yazıda gösterilmesi, yani dille yazının uyumu konusu işlenmiş, ciddi bir bildiridir.

Delegelerde alfabe ile ilgili iki değişik görüşle karşılaşılıyor. Birincisi; pek çok Türk halkı tarafından hâlen kullanılan Arap alfabesinin Türkçenin ses yapısına uygunlaştırılarak yani ıslah edilerek kullanılması, ikincisi de Latin yazı sisteminin kabul edilmesidir.

Bu oturumun devamında Jirkov, İbrahimov, Usmanov, Agazade, Baytursun, Yakovlev gibi bilginlerin konuşmaları kaydedilmiştir.

Alfabe konusunun gündeme geldiği ilk anda delegeler arasında çok ciddi fikir ayrılıkları ve tartışmalar görülüyor. Delegelerde alfabe ile ilgili iki değişik görüşle karşılaşılıyor. Birincisi; pek çok Türk halkı tarafından hâlen kullanılan Arap alfabesinin Türkçenin ses yapısına uygunlaştırılarak yani ıslah edilerek kullanılması, ikincisi de Latin yazı sisteminin kabul edilmesidir.

Alfabenin değiştirilmesine en sert muhalefet Tatar delegelerinden Galimcan Şeref ile Kazak delegesi Ahmet Baytursun'dan gelmiştir. Bu iki büyük bilgin Arap alfabesinin değiştirilmesine kesin olarak karşı çıkarlar ve kendi ülkelerindeki

Peki sizler nerelerdesiniz, âlim Türkler? Neden sayınız bu kadar az? Sizin sayınız kat kat fazla olmalıdır.

ıslah edilmiş Arap yazısı uygulamasının diğer ülkelerde de kabul edilmesini, bu olmayacaksa bile kendilerine karışılmamasını isterler. Baytursun, alfabenin Türkçenin yapısına göre ıslah edilmesini savunurken yazı ile din ilişkisine gönderme yapıyor ve şunları söylüyor: “Burada ben yazının tarihi prensibine temas edeceğim. Şimdiye kadar geleneklerinden kopamayan Türk halkları bulunuyor. Örneğin Azerbaycanlılara ve Osmanlılara bakalım. Onlar şimdiye kadar yazının tarihi prensibini esas alıyorlar. Onlar Araplardan

aldıklarımızı muhafazakârlıkla koruyor ve bunları değiştirmeyi küfür zannediyorlar. Böyle düşünmek olmaz!”⁷ Kazak temsilcilerinden Omarov da Kazak Türkçesinin ses özelliklerinden ve diğer lehçelerle farklarından söz ediyor, daha sonra da dil ve alfabe ilişkisini Kazak Türkçesi açısından değerlendiriyor. Bu oturumda Şamil Usmanov, Şçerba, Alimcan İbrahimov ve Jirkov da birer konuşma yapıyorlar.

Moskova'dan Kurultay'a katılan Rus Lev İvanoviç Jirkov adlı bilgin, orada bulunan Türk delegeleri şu sözleriyle adeta tokatlıyor: “Burada birçok yoldaş, bilim çalışmalarını haklı olarak birçok konuyu çözmeleriyle kınıyorlar. Size sorduklarımızı yanıtlamıyorsunuz. Doğrudan çözümler, şunu yap, bunu yapma şeklinde vermiyorsunuz. Ben konuya farklı yaklaşıyorum. Ben bu durumda şöyle derdim: Peki sizler nerelerdesiniz, âlim Türkler? Neden sayınız bu kadar az? Sizin sayınız kat kat fazla olmalıdır, bu sayı tam konuları kendi kendimize çözeceğimiz ve bu çözümün Avrupa'daki daha mutlu hayat ortamlarına malik halklarımızınkinden hiç de kötü olmayacağı derecesine ulaşmalıdır...”⁸

Sevizinci oturumun ilk bildirisi Türk Dillerinde Bilim Terminolojisinin Oluşum Esasları başlığıyla Zifeldt adlı yazar tarafından sunulmuştur. Bu bildiri baştan sona günün siyasetini savunmakta ve yer yer Rus propagandası yapmaktadır. Oturumun

ikinci bildirisi İlmî Terminoloji Sistemi başlığıyla B. Sıtkı Çobanzade tarafından sunulmuştur. Bilgin, terim konusunda üç kaynak öneriyor ki bunlar; Genel Türk, Arap-Fars ve Avrupa'dır. Çobanzade, Türkler arasındaki ortaklığın oluşabilmesi için de Batıdan alınacak terimlerin her lehçenin farklı kaynaktan terim alması yerine herkesin tek kaynaktan almasının doğru olacağını belirtiyor. Bilim terimleri konusundaki bir başka bildiri de Azerbaycanlı yazar ve gazeteci Zeynallı tarafından sunulmuştur. Konuyla ilgili söz alan tartışmacılar ise Kırım Odabaşı, Kazakistanlı A. Baytursun'dur. Baytursun, konuyu ciddi ve ilmi bir şekilde değerlendiriyor ve sonuç olarak şunları söylüyor: "Türk halklarının medeni durumları ve güçleri aynı değil. Onların bazıları medeni gelişmede başarılar kazandığı sırada, diğerleri geride de kalabilir. Hiç olmazsa onların, manevi medeniyet alanında birbirinin başarılarından yararlanmaları için basın ürünlerinin karşılıklı anlaşılır olması gereklidir. Bu yöndeki ilk adım Türk dillerinin barbarizmlerin hükümranlığından azat edilmesi olurdu."⁹

Dokuzuncu oturumda terminoloji konusu tartışılırken oldukça keskin siyasi söylemlerle karşılaşılıyor. Tartışılan konu, Türklerin ortak terimlerde birleşmesi olunca ister istemez. Pantürkçülük, Panislamcılık, Turancılık gibi sözler yer yer birer suçlama aracı durumuna geliyor. Bu oturumda söz alan tartışmacılar; Kazakistanlı Suleyev, Başkurdistanlı Manatov, sendikacıların temsilcisi olarak söz alan Peskov'dur. Bu oturumda dikkat çeken bir husus da oturum başkanının ricasıdır. Başkan, isim zikretmeden Türkiye temsilcisinin kendilerine "sultan müstebitlerin ismini hatırlatan Osmanlı Türk'ü denmesini istemediğini, Anadolu Türkü denmesini istediğini" belirtiyor ve konuşmacılardan Anadolu Türkleri tabirini kullanmalarını istiyor. Bu istek de alkışlarla kabul ediliyor. Aynı oturumda Rus profesör Yakovlev, Alfabe Problemlerinin Türk Halklarının Sosyal ve Kültürel Durumlarıyla İlişkisi ve Yazı Kurallarının Tespiti Problemi başlıklı bildirisini sunuyor. Yakovlev, Latin yazısının Türkçe için daha uygun olacağı düşüncesini belirtiyor.

Kurultay'ın onuncu oturumunda da yine alfabe konusu tartışılıyor ve ilk konuşmayı Rus profesör Jirkov yapıyor. Jirkov, birtakım teknik konuları öne sürerek Latin alfabesini öneriyor. Oturumun ikinci konuşmacısı Azerbaycanlı Memmedzade'dir ve bu bilgin de Azerbaycan'da uygulanan Latin alfabesi tecrübesi üzerinde durduktan sonra, bütün Türklerin bu alfabeği kabul etmesinin ikinci Ekim İnkılabı olacağını söylüyor. Bu oturumun üçüncü konuşmacısı; Latin alfabesinin en ateşli muhalifi ve ıslah edilmiş Arap alfabesinin kullanılmasını isteyen Tataristanlı Galimcan Şeref'tir. Şeref'in bildiri başlığı: "Arap ve Latin Yazı Sistemleri ve Bunları Türk-Tatar Halklarında Uygulama Problemi'dir. Galimcan Şeref bildirisinde öncelikle kısaca Türk halklarının kullandığı yazı sistemlerinden bahsetmiş ve meselenin yazı seçilmesi değil, yazının değiştirilmesi olduğunu; bunun da çok ciddi

“Ümit ediyoruz ki Türkoloji Kurultayı’ndan sonra önümüzde Latin yahut Arap alfabesinin üstünlüğü problemi değil, diğer Türk dilleriyle birlikte, Yakutça için de faydalı olan ortak Türk alfabesini oluşturmak için perakende teşebbüslerin birleştirilmesi görevi duracak.”

sonuçlar doğuracağını belirterek, verilen kurbanın, harcanan levazimat ve enerjinin heba olmaması için dikkatli olunması gereği üzerinde durmuştur. Şeref, uzun bildirisinde konuyu bütün yönleriyle tartışmış ve esaslı bir şekilde ortaya koymuştur. Azerbaycanlı bilginleri, eski alfabelerini ıslah edip kendi dillerine uygunlaştırmak yerine değiştirmeyi tercih ettikleri için eleştiren Şeref, aynı eleştiriyi Moskova ve Leningrad’tan gelen bazı Rus profesörlere de yöneltmiştir.

On birinci oturumda da alfabe konusu tartışılmaya devam ediliyor. Bu oturumun ilk bildirisi Kazak temsilcilerden Türekulov’a aittir ve Türekulov, farklı alfabe taraftarları arasındaki mücadeleyi bir savaşa benzetiyor ve Arap alfabesi taraftarlarının artık silahlarını bırakıp teslim olmaları gerektiğini söylüyor. Kuzey Kafkasya temsilcisi Umar Aliyev de Latin yazısı lehinde bir konuşma yapıyor ve konunun bir ideolojik meseleye dönüştüğünü, “Artık emekçilerin düşüncelerine baş kesen ve yalancı imam Gatsinskiler, Uzun

Hacı gibi şeyhler önderlik etmiyor.”¹⁰ ifadeleriyle açıkça belirtiyor. Türkmenistanlı Berdiyev de konuşmasında açıkça Galimcan Şeref’i hedef alarak Latin taraftarlığını ortaya koyuyor. Oturumun son sözünü Tataristanlı Galimcan İbrahimov alıyor ve bazı raporlar sunduktan sonra alfabe konusunda Tataristan’da yapılan çalışmalara değiniyor, adeta özür dilercesine Tataristan’da çoğunluğun Galimcan Şeref gibi düşünmediğini, Latin taraftarlarının daha çok olduğunu anlatma ihtiyacı duyuyor. Galimcan İbrahim, konuşmasının sonunda ise her halkın kendi şartlarında değerlendirilmesinin daha doğru olacağını, aynı şeyi herkese dayatmanın yanlış olduğunu ve kendince en uygun yolun Arap yazısının ıslah edilmesi olduğunu belirtiyor.

Cebiyev tarafından yönetilen on ikinci oturumda da alfabe konusu tartışılıyor ve Agazade’nin kısa konuşmasından sonra sözü Özbekistan temsilcisi Rahim A. İnogamov alıyor ve Arapçılar olarak nitelendirdiği Tatar temsilcilerine adeta yükleniyor. Daha sonra söz alan Sultan Mecit Efendiyev’den de benzer bir tavır görüyoruz. Efendiyev’e göre “yeni Türk alfabesinin” kabul edilmesi, eski alfabeği kullanmaya ve ondan yararlanmaya engel değildir, Latin alfabesi yanında Arap alfabesi de kullanılabilir.

Daha sonra söz alan Kazakistan temsilcisi Ahmet Baytursun ise kendilerinin halen uygulamakta oldukları ıslah edilmiş Arap alfabesinin kullanılmaya devam edilmesi gerektiğini ve diğer Türk halklarının da aynı yolu izlemelerini isteyen bir konuşma yapıyor. Konuşması sırasında zaman zaman kendisiyle alay edildiği anlaşılan Baytursun'un sinirlendiği ve "Kime gerekiyorsa, O Latin alfabesini kabul etsin, benim onun kabulüne ihtiyacım yok..."¹¹ diye kesin kararlılığını gösteriyor. Baytursun'dan sonra Yakut temsilci Barahov, Latin alfabesiyle ilgili Yakut tecrübesinden bahsediyor ve Yakutların Rus misyonerler eliyle Hristiyanlaştırılmalarından yakınıyor. Türk dünyasının en uzak coğrafyasını temsilen Kurultay'a katılan Barahov'un son sözleri, kurultay'a katılan üyelerdeki bilinç seviyesini göstermek bakımından son derece dikkat çekicidir. O, son söz olarak şunları söylüyor: "Ümit ediyoruz ki Türkoloji Kurultayı'ndan sonra önümüzde Latin yahut Arap alfabesinin üstünlüğü problemi değil, diğer Türk dilleriyle birlikte, Yakutça için de faydalı olan ortak Türk alfabesini oluşturmak için perakende teşebbüslerin birleştirilmesi görevi duracak."¹² Daha sonra Kırgızların temsilcisi Kasım Tınıstanov, Balkar temsilcisi Ulbaşev Latin alfabesi lehine birer konuşma yapıyorlar. Moğol asıllı Kalmuk halkının temsilcisi olan Kosiyev, Kalmuklar'ın Moğol yazısını bırakıp Rus yazısını kabul ediş tecrübelerinden bahsediyor ve halka eğitim gerektiğini, bunun da en kolay alfabeyle olmasının uygun olacağını ve bu yüzden de Türk halklarının sağdan sola değil, soldan sağa yazılan alfabe kabul etmelerinin uygun olduğunu söylüyor. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Karaçay Türklerini temsilen Kurultay'a katılan Karaçaylı İslam adlı temsilci de siyasi bir konuşma yaptıktan sonra Latin yazısının kendileri için uygun olduğunu belirtiyor. Oyratların temsilcisi gazeteci Sabaşkin, Çuvaş temsilcisi İvanov, Kumuk temsilcisi Korkmazov da Latin alfabesinin kabul edilmesinin uygun olacağını belirten birer konuşma yapıyorlar.

On üçüncü oturum, Kurultay'ın alfabe ile ilgili son oturumudur ve konuyla ilgili kararlar bu oturumun sonunda oylamayla alınmıştır. Azerbaycanlı Cebiyev'in yönettiği bu oturumda ilk sözü Tataristanlı Galimcan Şeref almış ve daha önceki Latin harfleri aleyhine, ıslah edilmiş Arap yazısı lehine olan görüşlerini bir kere daha açıklamıştır. Galimcan Şeref, konuşmasının bir yerinde kurultayın toplanmasından çok önce Latin yazısını kullanmaya başlayan Azerbaycan'a yüklenmiş ve Azerbaycan'ın Arap alfabesinin ıslahı konusunun gündemine almamasının Türkiye'den kaynaklandığını ileri sürerek şunları söylemiştir: "... Eğer Arap alfabesinin ıslahı herhangi başka bir yerden değil, Anadolu'dan gelseydi, Arap yazısının ıslahına münasebet biraz daha farklı olurdu ve buradan Latin alfabesi konusu açılmayabilirdi. Ben, Türkiye'de de Latin yazısına geçiş hakkında böyle bir kararın olabileceğine inanıyorum, çünkü Türkiye'de içtimai meselelerin

ele alınması da Kuzey Türklerinden biraz farklıdır. Bu hadisenin köklerini de işte burada aramamız gerekir.”¹³ Galimcan Şeref, bu ifadeleriyle kendine göre meselenin görünmeyen yüzüne ve perde arkasındaki siyasete işaret etmektedir. Galimcan Şeref’in konuşmasının ardından Türekulov, Umar Aliyev, Jirkov ve Yakovlev birer konuşma yapıyorlar ve adeta her biri Galimcan Şeref’e ayrı ayrı cevap veriyorlar. Bilhassa Yakovlev, Şeref’in Jirkov’la kendisini gizli Ruslaştırma taraftarı olmakla itham ettiğini, ancak durumun böyle olmadığını Kafkasya’da yaptıkları çalışmalar sırasında Rus alfabesini hiç gündeme getirmemelerinin bunu gösterdiğini belirtiyor. Yakovlev’in bu sözlerinden Rus bilim adamlarının Türk halkları arasında Latin alfabesi için birtakım çalışmalar yaptıkları anlaşılmaktadır.

Oturumun sonunda Korkmazov Latin yazısı lehine, Galimcan Şeref ise ıslah edilmiş Arap yazısı lehine birer öneri sunuyorlar. Korkmazov’un önerisine 101, Galimcan Şeref’in önerisine ise 7 oy lehte çıkıyor ve 9 kişi de tarafsız kalıyor. Bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra kararın yayınlanması için en başta gelen muhalifler Galimcan Şeref ve Ahmet Baytursun’un da içlerinde bulunduğu 26 kişilik bir komisyon kuruluyor. Daha sonra katılımcılar Türk şairi Ali Şir Nevâyî’nin 500. yıldönümüyle ilgili toplantıya katılıyorlar.

On dördüncü oturumun ilk konuşması Türk Halklarında Edebî Dilin Gelişmesi başlığıyla Fuat Köprülü tarafından yapılmıştır. Daha sonra söz alan Samoyloviç, hem ilmi hem de siyasi açıdan son derece önemli şeyler söylüyor. Samoyloviç’in bugünkü Rus Türkolojisinin parçalayıcı tavrına taban tabana zıt olan bütünleştirici tavrı oldukça dikkat çekicidir. Bilgin, lehçe adlarını dil adı olarak sunmak yerine genel bir Türk dilinden söz ediyor ve Yakutça ile Çuvaşçanın diğerlerinden biraz daha farklılaştığını, ancak diğerlerinin birer dil değil diyalekt ve ağız olduklarını söylüyor. Türk lehçeleri arasındaki farkların Slav ve Germen dillerinin farklılıkları kadar olmadığını ve kendisi için çok önemli olan bu konuyu İsmail Bey Gaspıralı ile sağlığında konuştuklarını, bundan da çok mutlu olduğunu belirtiyor. Samoyloviç daha sonra Türk halklarının konuşma ve yazı dillerinin birbirleriyle yakınlaştırılması gerektiğini ve zamanla ortak dile ulaşmanın mümkün olacağını ifade etme cesaretini gösteriyor. Kurultay’a katılan pek çok kişi sonraki yıllarda öldürülmüştür. Öldürülenlerden biri de bu büyük Rus türkoloğu Samoyloviç’tir. Onun söyledikleri okununca Stalin’in gazabına niçin üzerine çektiği çok iyi anlaşılıyor. Samoyloviç, Rus olmakla beraber Macaristan’da yetişmiş bir bilgidir, düşüncelerinin Macar Türkoloji geleneğini yansıttığı söylenebilir.

On beşinci oturumun ana teması ana dili eğitimidir ve ilk konuşmacı Şçerba, bu konudaki uygulamalardan söz etmiştir. Aynı konuda Lemanov ve Galimcan Şeref de birer konuşma yapıyorlar. Oturumun sonunda konuyla ilgili sekiz kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur.

On altıncı oturumun ilk konuşmasını Oldenburg, yapıyor ve o güne kadar yapılan çalışmalardan söz ettikten sonra yurt bilgisi (yer adları) ile ilgili çalışmalarının önemi üzerinde duruyor. Aynı oturumda Alman Türkolog Mentzel; Anadolu-Balkan Türkleri Edebiyatının Araştırılmasının Sonuçları ve Perspektifleri başlıklı uzunca bir konuşma yapıyor.

Kurultay'ın son oturumunda ilk söz büyük Türkolog Katanov'a veriliyor. Hakasların temsilcisi olarak Kurultay'a katılan Katanov, Hakasların kendisini Kurultay'a gönderme sebeplerini ortak alfabe hazırlanması isteği olduğunu belirtiyor ve daha sonra Pavloviç, Ekim İnkılabı'ndan sonra Türk-Tatar Halklarının Kültürel Başarıları başlıklı bildiri sunuyor. Pavloviç konuşmasında Tatarların; Başkurdistan, Kırgızistan ve Türkistan'daki eğitimci rollerine değiniyor ve yerel kaynaklarda da sıkça rastladığımız "Tatar mugalim"lerin hakkını teslim ediyor. Pavloviç, uzun konuşmasında Türk halklarıyla ilgili ilmi çalışmalardan, eğitim ve yayın faaliyetlerinden de söz ediyor.

Oturumların tamamlanmasının ardından kurultay sırasında oluşturulan komisyonlar, konularıyla ilgili bilgiler veriyorlar ve kararları okuyorlar.

Hazırlık Komisyon temsilcisinin verdiği bilgilere göre; Kurultay'a 131 temsilci katılmış, bunların 93'ü Türk ve 38'i ise Türk olmayanlardır. Kurultay'a işçi temsilcisi olarak da 119 sendika üyesi, 12 sendika üyesi olmayan kişi katılmıştır. Azerbaycanlı öğretmen Sultanova da Kurultay'a katılan tek kadındır.

Cumhuriyetler ile vilayetlerden katılanlar ile özel olarak davet edilenlerin sayıları ise şu şekildedir:

Katılımcılar: Azerbaycan 6, Teşkilat Komisyonu 15, Gürcistan 1, Tataristan 6, Ermenistan 1, Acaristan 1, Başkurdistan 3, Kazakistan 1, Özbekistan 6, Türkmenistan 4, Kırgızistan 2, Oyrat Vilayeti 1, Yakut Cumhuriyeti 3, Kalmuk Vilayeti 1, Çuvaş Cumhuriyeti 2, Batı Çin'in Uygur Vilayeti 1, Abhazya 2, Kuzey Osetya 1, Güney Osetya 1, Kuzey Kafkas Türkmen İli 1, Balkar Vilayeti 1, Çeçenistan 1, İnguş 1, Adıgey Çerkez 1, Türkistan 1, Bilimler Akademisi 3, Şarkiyat Cemiyeti 3, Leningrad Yaşayan Diller Enstitüsü 1, Taşkent Üniversitesi 1, Leningrad Üniversitesi 1, Ufa Halk Maarif Komiserliği 1, İran Azerbaycan'ından 2, Kuzey Kafkas İlim Cemiyeti'nden 1 kişi ve bazı kuruluş temsilcileri de katılımcılar arasındadır.

Tataristan temsilcisi olarak katılan bilgin Kurultay'ın birinci hedefinin Türk halkları arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, ikincisinin ise kültürel alandaki problemlerin çözümünde birlikte hareket edebilme becerisini sağlamak olduğunu ve her iki amaca da ulaşıldığını söylüyor.

Kurultay'a özel olarak davet edilenlerin dağılımı da şu şekildedir: Azerbaycan 2, Tataristan 2, Kuzey Kafkasya 2, Moskova 2, Ukrayna 1, Leningrad 4, Kırım 2, Dağıstan 2, Mâverâ-yı Kafkas 2, Ermenistan 1, Özbekistan 4, Başkurdistan 2; dış ülkelerden Türkiye 3, Almanya 2, Avusturya 1, Macaristan 1 kişidir.

Galimcan İbrahim'in Kurultay'la ilgili değerlendirmesi bütün Kurultay'ın özeti niteliğindedir. Tataristan temsilcisi olarak katılan bilgin Kurultay'ın birinci hedefinin Türk halkları arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi, ikincisinin ise kültürel alandaki problemlerin çözümünde birlikte hareket edebilme becerisini sağlamak olduğunu ve her iki amaca da ulaşıldığını söylüyor.

Azerbaycanlıları temsilen değerlendirme konuşmasını Cebiyev yapıyor ve bu bilginin konuşmasının da siyasi içerikli olduğu görülüyor. Cebiyev, Kurultay'ın ancak Sovyet hükûmeti zamanında yapılabildiğini, bunun da sosyalizm sayesinde gerçekleştiğini ve sonraki Kurultay'ın da Semerkant'ta yapılacağını belirtiyor.

Kazakistan temsilcisi Baytursun ise Kurultay'da Türk halklarının gerçek uyanışının görüldüğünü ifade ettikten sonra sosyalizm övgüsü yapıyor ve adalet talebini dile getiriyor.

Oturum başkanı Cebiyev ise Türk-Tatar aleminde iki büyük inkılabın gerçekleştiğini; bunlardan birincisinin hilafetin kaldırılmasıyla Türkiye'de diğerinin ise alfabenin değiştirilmesiyle Azerbaycan'da olduğunu söylüyor. Oturum başkanı sözlerini; "Yaşasın büyük inkılap, yaşasın tüm dünya halkları emekçilerinin birliği", cümlesiyle bitiriyor.

Sonuç

1926 Bakü Türkoloji Kurultayı, Türk tarihinin dönüm noktalarından birinin hemen ertesinde toplanmıştır. Batı Türklüğü çok büyük bir badire atlatmış, sahip olduğu cihan devleti dağılmış ve devletsiz kalma tehlikesinden bütün imkânsızlıklara ve yokluklara rağmen kurtulmuş, millî devletini yenice kurmuş yaralarını sarmaya çalışıyor. Kuzey ve Doğu Türk İlleri Çarlık zulmünden kurtulmuş, ancak kendi kaderini tayin hakkı söyleminden dolayı destekledikleri komünist ihtilalcilerin nasıl bir politika izleyeceğini henüz kestirememiş ve oluşan hürriyet ortamından yüzyıllarca içlerinde birikenleri bu kurultayda ortaya dökmüşlerdir.

Kurultay'da gerek ilmi, gerek siyasi çeşitli konular gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır, ancak ana konu Türk halklarının ortak bir yazı sisteminde birleşmeleri ve ortak bir edebi dilin oluşturulmaya çalışılması olmuştur. Bu iki ana konuyu, bilhassa Arap yazısının bırakılıp Latin yazısının alınmasını Rus Türkolog ve siyasetçiler bütün güçleriyle desteklemişlerdir. Rus Türkolog Samoyloviç, ortak alfabe yanında Gaspıralı İsmail Bey gibi ortak edebi dili de arzu ettiğini samimi bir şekilde açıklamıştır.

Rus siyasetinin ve bu siyasetin sözcülüğünü yapan Rus asıllı bazı bilim adamlarının alfabe değişikliğini istemelerinin asıl sebebi, muhtemelen Türkiye ile yazı birliğinin bozulması arzusu olmalıdır.

Türkiye'yi temsilen kurultaya katılanların alfabe konusunda tek kelimesi bile kayıtlarda yer almamıştır, bu, maksatlı bir duruma işaret etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Türkiye'yi yönetenler alfabe konusunda Sovyet politikasını çözmüşler ve Latin alfabesinin Türkler arasında yaygınlaştırılacağını anlamışlardır. Zaten Azerbaycan başta olmak üzere bazı Türk halkları Latin harflerini kullanmaya başlamışlardır. Türkiye bu konuda istekli olduğunu göstermemiş ve Sovyet coğrafyasındaki hemen bütün Türk halkları Latin yazısını benimsedikten sonra Harf Devrimi'ni yapmış, yani Sovyetler Birliği'yle bir satranç oynamış ve ilk oyunu kazanmıştır. Türkiye'nin tavrı, Kurultay'daki Latin karşıtlarının önderi durumundaki Galimcan Şeref'in de dikkatini çekmiş ve Azerbaycan'ı adeta Türkiye'nin emrinde olmakla suçlamıştır.

Alfabe konusunda hemen bütün Türk halkları Kurultay'ın kararına uymuş ve kısa süre içerisinde Latin yazısını kullanmaya başlamışlardır. Bu kararı Türkiye diğer Türk topluluklarının çoğundan sonra uygulamaya koymuştur ki bu da bir siyaset olmalıdır. 1938'den itibaren Sovyet coğrafyasındaki Türk halkları, devlet zoruyla Kril alfabesine geçmek zorunda kalmışlar ve 1990'a kadar bu durum sürmüştür, bir kısmı halen bu yazı sistemini devam ettirmektedir.¹⁴

Kurultaydaki konuşmalarda dikkat çeken bir husus da nüfus olarak az ve coğrafya olarak Türk dünyasının kıyılarında yer alan halkların Çarlık devrinde uygulanan Rus emperyalizminden ve misyonerlik faaliyetlerinden şikâyetleri ve yok olma endişelerini dile getirmeleridir.

Kurultay tutanaklarının bugüne getirdiği çok önemli bir başka konu da Türk, Türkçe, Türk halkları, Türk-Tatar halkları, Türk-Tatar dilleri, Turan vb. kavramların çok rahat bir şekilde ve içi tam dolu olarak birer terim niteliğinde Türk olanlar ve olmayanlar tarafından da kullanılmasıdır. Bugün hiçbir Rus bilgin, kurultayda kullanıldığı anlamda bu kelimeleri kullanmaz, çünkü bu kelimelerin bir kısmı

Katılımcılardan Samoyloviç gibi bazı Rus bilginler de dâhil olmak üzere Türk soyluların pek çoğu 1939'u görememiş ve Stalin zindanlarında yok edilmişlerdir. Bu kişilerin ölümlerinde hangi düşüncüyü savdukları ya da hangi konuda kimlerle tartıştıkları araştırıp soruşturulmamış, Kurultay'a katılmış olmak öldürülmek için yeterli sayılmıştır.

Sovyet siyaseti tarafından tehlikeli görülmüş ve yasaklanmış, bir kısmının da sınırları çok daraltılmıştır. Mesela hem Sovyet Türkolojisi, hem de bugünün Rus Türkolojisi Türk denildiğinde Türkiye Türklerini, Türkçe denildiğinde de Türkiye Türkçesini anlar, ayrı Türk halklarının her birini ayrı millet, lehçelerin her birini de ayrı diller olarak değerlendirir. Yani hem Çarlık, hem de Sovyet siyasetinin böl ve yönet prensibi değişmemiştir, ne yazık ki Türkiye'den de bir kısım Türkolog bu tavrı kabul etmişlerdir.

Bu Kurultay'ın pek çok ilmî ve siyasi sonucundan söz edilebilir, ancak göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir husus da kurultaya katılarak ilmî, yer yer de siyasî tartışmalar yapan bilgin ve aydınların sonlarının nasıl olduğudur. Katılımcılardan Samoyloviç gibi bazı Rus bilginler de dâhil olmak üzere Türk soyluların pek çoğu 1939'u görememiş ve Stalin zindanlarında yok edilmişlerdir. Bu kişilerin ölümlerinde hangi düşünceyi savundukları ya da hangi konuda kimlerle tartıştıkları araştırıp soruşturulmamış, Kurultay'a katılmış olmak öldürülmek için yeterli sayılmıştır. Öldürülen bilginlerden bazıları şunlardır: Rus Samoyloviç, Estonyalı Zifeldt, Azerbaycanlı Zeynalli, Kazakistanlı Baytursun, Kırgızistanlı Tınıstanov, Tataristanlı Galimcan Şeref, Tataristanlı Galimcan İbrahim, Tataristanlı Gaziz Gubeydullin, Başkurdistanlı Salih Atnagulav, Kırımli Bekir S. Çobanzade vb.¹⁵

1 NERİMANOĞLU, K. V., ÖNER, M. (2008), 1926 Bakü Türkoloji Kurultayı Tutanaklar, Ankara: TDK yayınları, s. 57.

2 age., s. 58

3 age., s. 61

4 age., s. 108.

5 age., s. 142

6 age., s. 198

7 age., s. 220.

8 age., s. 231.

9 age., s. 260.

10 age., s. 321

11 age., s. 340

12 age., s. 343.

13 age., s. 360.

14 Türklerin tarihte ve bugün kullandıkları alfabeler, Hatice Şirin-User'in Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri adlı eserinde çok geniş bir biçimde anlatılmıştır.

15 Stalin zulmünde yok edilen bilginlerin ve aydınların kimlik ve hayatları Prof. Dr. Ahmet Buran tarafından yayınlanan Kurşunlanan Türkoloji adlı eserde etraflıca anlatılmıştır.